

KAHEST „RIGOLETTOST“, RÕHUASETUSEGA OMA LAULJAIL

RAILI SULE

J.M.K 2008 nr 2

„Rigoletto“ lugu

Traktaadis „Tuleviku kunstiteos“ („Das Kunstwerk der Zukunft“, 1850) nimetab Richard Wagner itaalia ooperit täiesti omaette kunstžanriks, millel pole midagi ühist draamaga, tõmmates eraldusjoone oma ideaali, muusikadraama ja itaalia *bel canto* ooperi vahele. Samuti väidab Wagner itaalia ooperi kohta, et see pole midagi muud kui rida aariaid. Ühe ajastu kaks suurvaimu, Giuseppe Verdi ja Richard Wagner, kelle mõlema sünniaastaks on 1813, eitasid teineteist ja löid kumbki oma ooperinägemuse. Ometi astus Giuseppe Verdi just „Rigolettoga“ üsna suure sammu lähemale Wagneri muusikadraamale, eemaldudes nii itaallastele tüüpilisest numbriooperist.

Verdi varaseid oopereid („Nabucco“, „Ernani“, „Lombardlased“, „Attila“, „Macbeth“, „Legnano lahing“) läbib ajaloo- või vabadusvõitluse teema ja muusikas on valdav karakterite üldistus. Helilooja 1850. aastate „kuulsas kolmikus“ – „Rigoletto“ (1851), „Trubaduur“ (1853) ja „La traviata“ (1853) –, mis tõid heliloojale muusikakuniga kuulsuse ning mis kuuluvad maailma enim mängitud ooperite hulka, astuvad lavale Verdi puhul uued tegelased: õuenarr „Rigolettos“, mustlaseit

„Trubaduuri“, kurtisaan „La traviata“. Sellega koos muutuvad muusikalise dramaturgia lähtealused. „Rigolettot“ pidas Verdi oma lavateostest kõige teatripärasemaks, sellest alates saab tema ooperite mõõdupuuks lavalis-muusikaline draama – üksiktegelaste individualiseeritus, mis ka ansamblites säilib (hiilgav näide sellest on „Rigoletto“ viimase vaatuse kvartett), tugevad deklamatoorsed stseenid, mitmekülgsed karakterid, pingeküllane intriig, tugevad kontrastid. Oluline on küll vokaali prevaleerimine, ent ometi on ka orkester kõnekas. Ooperis hakkavad silma kontrastid, olgu siis erinevate stseenide vahel või tegelaste omavahelised või seesmised vastuolud. Kontrastide krooniks on ooperi viimane stseen – kättemaksurõõmu nautiv Rigoletto (kes arvab, et kotis on hertsog) kotti pakitud tütre laibaga, selle taustaks eemalt kostev „Hertsogi lauluke“.

Ooperi sisuline raskuspunkt on nimitegelase kanda. Rigoletto karakter on vägagi võimalustehelde: krahv Montefrone üle irvitav, õel ja paheline I vaatuses; lõhestatud hingega tegelane, kes võrdleb end palgamõrtsuka Sparafucilega; armastav isa, kes pärast tütre röövi jõuab ahastuseni ja kaastunde anu-miseni oma kuulsas aarias; kättemak-

suhimuline ooperi lõpus, stseenis, mis lõpeb aga kohutava tõdemusega: laip kotis on ta tütre oma.

Hertsog on kirklik elunautija, kuid Verdi ei ole teda kujutanud muusikas ebameeldivana. Tundub isegi vastupidi, kõige meeldejäädavamad meloodiad on ooperis just Hertsogil. Gildat juhib ooperis vaid üks tunne – armastus. Isaarmastusest suuremad ja tugevamad on tema tunded Hertsogi vastu (või külgetõmme Hertsogi poole) ning ta on valmis andma oma elu Hertsogi eest. Ooperis vastandub Rigoletto ja Gilda draama Hertsogi ning tema kaaskonna alatusele ja moraalsele tühisusele.

Ooperi saamislugu oli keeruline. Saanud tellimuse Veneetsia Teatro La Fenicelt, pöördus Verdi Victor Hugo draama „Kuningas lõbutseb“ („Le roi s’amuse“) poole. Verdi oli teadlik sellega seotud riskist – Hugo näidend oli Pariisis kohe pärast esietendust 1832 keelatud ära viiekümneks aastaks. Põhja-Itaalias valitsenud poliitilise olukorra tõttu keelas sealne tsensuur ka ooperi ära, sest see „solvaks kuninga väarikust“. Verdi ja libretist Francesco Maria Piave jõudsid kokkuleppele, et ooperi tegevus viiakse Prantsusmaalt üle Itaaliasse ja kuningas François I asendatakse Mantua hertsogiga, õuenarr Triboulet’ Rigolettoga (pr k *rigolo* – naljakas). Esialgne pealkiri „Needus“ („La maledizione“) asendati uuega. Ooperi esietendus oli loojatele suur triumf. Kordus see, mis varem ja hiljemgi mitmete Verdi ooperite puhul – selle mõnestki muusikanumbrist sai oma ajastu hitt, nagu näiteks juhtus „Nabucco“ orjade kooriga või „La traviata“ joo-gilauluga. Esietendusel Hertsogit laulnud tenor Raffaele Mirate sai „La donna è mobile“ noodi kätte paar päeva enne etendust ja pidi heliloojale töötama, et ta selle meloodiat avalikult ei vilistaks ega ümisesks – „Hertsogi laulukest“ lauldi aga juba ooperi esietenduse järg-

sel hommikul Itaalia tänavatel. See, et keegi üldse tänaval heast meelest ooperiaariat laulab, tundub ehk põhjamaalasele liialdus, aga Itaalias on nii tänapäevani. Käesoleva artikli autorile pakkus mõne aasta eest Verona Arenal „La traviata“ etendust küllastades omaette elamuse ka publiku jälgimine – eten-dusele koguneti ooperiviisidega huulil. Paarikümnetuhandeline kosmopoliitne auditorium kuulas etendust täielikus vaikuses, hajus aga etenduse lõppedes suveõssse ooperi tuntumate meloodiate saatel, mida lauldi, vilistati, ümiseti.

Verdi „Rigoletto“ Tartus ja Tallinnas

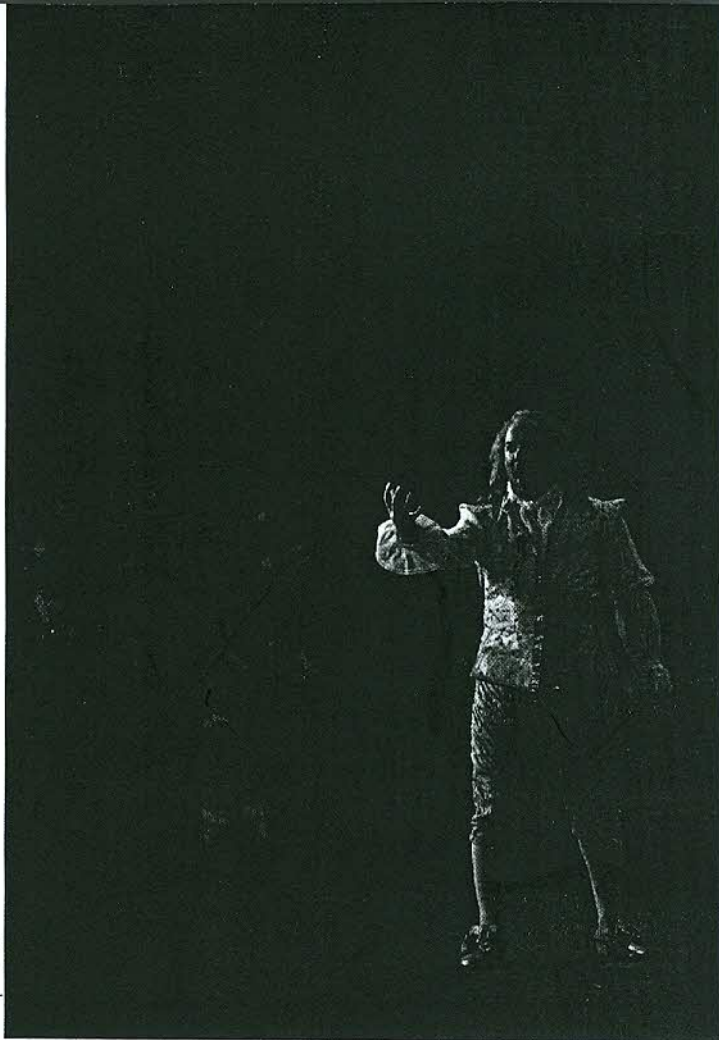
Mantua hertsogi õuenarri lugu jõudis Eesti teatrilavale 1922. aastal Estonias, muusikajuhiks Artur Kapp, lavastajateks Karl Jungholz ja Nikolai Sternberg-Gorski, dekoratsioonide looja Albert Vahtram, nimiosas Karl Viitol. Sellest ajast on „Rigolettot“ lavastatud nüüd juba kaksteist korda. Estonias viimati 1968 ja Vanemuises 1991. aastal. 2007. aasta lavastused on vastavalt Vanemuises viies ja Estonias kuues, neile lisaks veel projektilavastus 2003. aastal Pärnu rahvusvahelise ooperimuusika festivali PromFest raames Endla laval. Vaheldunud on dirigentide, lavastajate, lauljate, kuulajate põlvkonnad ja kuigi lugu on sama, kõlab see ometi iga kord erinevalt.

Vanemuises, 2007; esietendus 13. oktoobril.

Dirigent: **Lauri Sirp**; lavastaja: **Taisto Noor**; kunstnik: **Aime Unt**. (Nähtud etendus 30. XI 2007.)

„Rigoletto“ on lugu, mis avaneb ennekõike muusika kaudu. Hea muusikiline ja vokaalne esitus on õnnestunud etenduse eeldus. Dirigent **Lauri Sirp** on arvestanud väga ooperi erinevate karakterite esiletoomisega, on tähelepanelik ansamblites. Orkestri kõla oli üldiselt tasakaalus, kohatine rabeledus kuul-

Verdi „Rigoletto“,
Vanemuine, 2007.
Mantua hertsog –
Atlan Karp.

dud etendusel oli loodetavasti juhuslik. Meeskoor oli rütmiliselt täpne (koormeister **Piret Talts**), eriti oli seda kuulus „Zitti, zitti“ („Tasa, tasa“).

Taisto Noor on lavastajana võtnud prokuröri rolli, esitades kavalehel kirjalliku süüdistuse Riogletto vastu: *Ma väidan, et Teie ees seisab mitte ainult deformeerunud kehaga, vaid veelgi hullem, deformeerunud hingega kohtualune. Ma süüdistan teda selles, et kohtualune astub ühe inimesuse põhireegli vastu – ära tee teisele seda, mida sa endale ei soovi. Ma süüdistan teda suutmatuses vaadata tõepeeglisse. Oma julguses ja hingenõrkuses süüdistab ta maailma. Ma tõestan Teile, et kõik, mida ta puudutab, hävib, puruneb ja pöördub tema vas-*

tu. Ma tõestan Teile, et oma ääretu egoismiga põhjustab ta kannatusi teda ümbritsevatele inimestele. Ma süüdistan teda tema tütre Gilda surmas.

See on lavastuse lähtepunkt. Kuna etendus toimub teatri väikeses majas, on „kohtuprotsess“ välja mängitud kammerlikus stiilis. Ka ballitantsud mõjuvad kammerlikult (koreograaf **Rufina Noor**). Rigoletto lugu hargneb traditsiooniliselt, lavarežii on paigas, kuigi vahel tundus, et lavastaja ei usalda vaatajat ja püüab kõike lõpuni lahti seletada. Hea leid oli Hertsogi sõbra ja teenri roll (Alo Kurvits), kelle mõtestatud tegevus lisab tema isandale uusi nüansse ja avardab karakterit. Problee-

Mantua hertsog –
Kristian Benedikt
(Leedu),
Hertsogi teener –
Alo Kurvits.

miks „Rigoletto“ traditsioonilistes lavastustes on Rigoletto ja Gilda lõpu-duett. Nii on see aga Verdil ette nähtud – vaatajale peaks siin meenuma ooperikunsti tinglikkus, st et tegevuse sõlm-punktides (aariates, kulminatsioonides) peatub aeg ja domineerib muusika. Vanemuise lavastuses tekitasid vaid nõutust tossupilved, eriti esimeses vaastuses, aga ka viimases.

Aime Undi kunstnikutöö on segu suurejoonelisusest ja räpasusest, mis toetab lavastaja nägemust. Hertsogi õukonda rõhutavad ajastutruud maalingud. Rigoletto varjupaik on lagunenu ja deformeerunud nagu ta hing ja ihu. Valgusega oleks saanud paremini kont-

raste rõhutada, valgusmängu ebatäp-sed libisemised lisasid üldiselt tumeda-tes toonides lavapildile lohakat muljet.

Rigoletto rollis oli Eduards **Čudakovs** Lätist, kes on plastilise häälega ja hea ansamblitunnetusega, küllap siin mängivad oma osa kogemused. Kauni-kõlaliselt jäi meelde II pildi duett Gil-daga. **Alla Popova** Gildana on hingetatud ja musikaalne, stabiilne nii soolo-kui ansamblinumbrites, luues ohvri-meelse neiu lüürilise kuju. **Kristian Benedikt** Leedust on omapärase tämbri-ga. Hertsogi partii ei ole teadagi kergete killast, seda iseloomustab itaalia kant-sonettide hoog ja rütmierksus. Benedik-til on rollivalmidus olemas, soovitada

Gilda – Viktoria Staueityė (Leedu).
Alan Proosa fotod

võiks siiski suurilmalikku süüdimatut kerglust. Teistest osalistest jäid meelde **Valentina Kremen** Maddalenana, **Atlan Karp** Monteronena ja **Märt Jakobson** Sparafucilena.

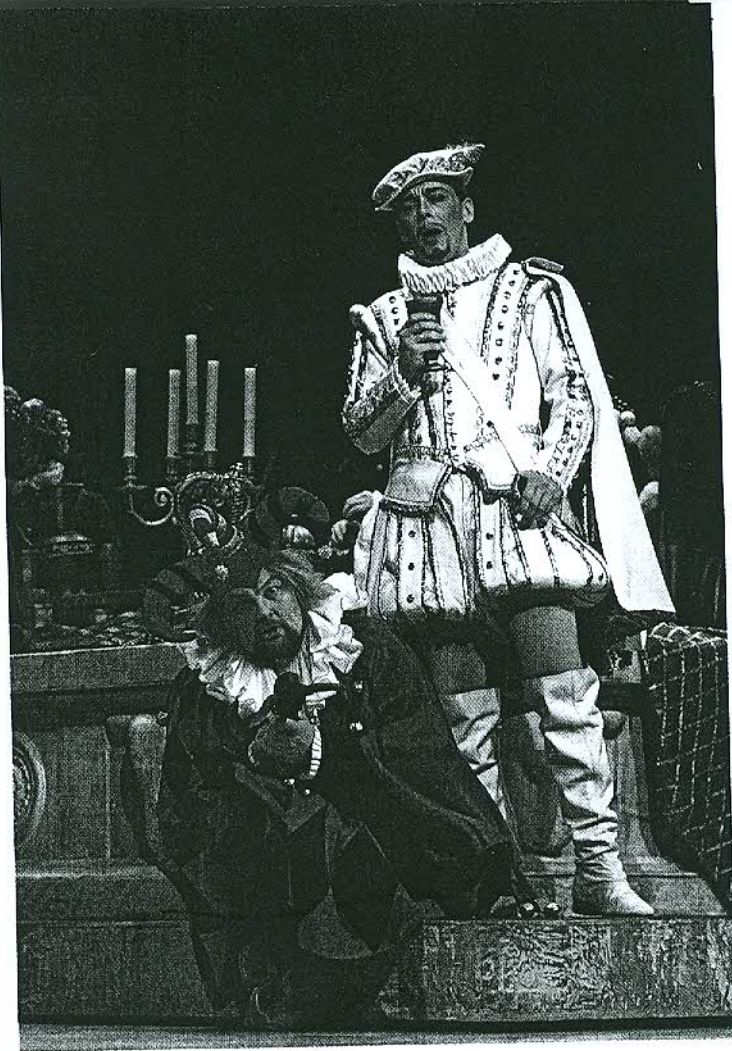
RO Estonias, 2007; esietendus 9. novembril.

Dirigendid: **Arvo Volmer** ja **Jüri Alper-**
ten; lavastaja: **Neeme Kuningas**; kunst-
nik: **Kustav-Agu Püüman**. (Nähtud
etendused: peaproov 7. XI; 22. XII 2007
ja 5. I 2008.) (Estonlaste esietendus oli
õigupoolest juba möödunud augustis
Rootsis Dalhalla festivalil ja jõudis no-
vembris kodupublikuni.)

Tuleb tõdeda, et Estonias on toimu-
nud täielik põlvkondade vahetus ja et
oma lauljatega toimivad etendused
suurepäraselt. Dirigendi õigus on luua
oma nägemus. **Arvo Volmeri** mitmed

tempod olid kohati harjumatult aegla-
sed, aga kui lauljad selle välja kann-
vad (näit. I vaatuse Hertsogi ja Gilda
duett), siis miks ka mitte. Orkestri hea
kõla ja solistide kaunid soolod (flööt,
oboe, tšello, kontrabass) ilmestasid
etendust, kuigi kohati kippus orkester
ikkagi soliste katma. **Jüri Alper-**
ten on laval toimuva suhtes paindlik, arvesta-
des ja toetades soliste. Koor, ~~oli~~ mees-
koor, oli paiguti ebaühtlane („Zitti,
zitti“), võimalik et selle põhjuseks on
ka mitte päris lõpuni läbimõeldud
koorirežiit.

Lavastaja **Neeme Kuningas** on soo-
vinud rõhutada emotsionaalset draa-
mat. Kavalehelt võib intervjuust lavas-
tajaga lugeda: *Kõigil on olemas oma emot-
sionaalne mälu, mida on võimalik üles ära-
tada. Minu ülesanne ongi seda teha. Minu
eesmärk ei ole selgitada draama sisu või näi-
data kellegi peale sõrmega. Lavastaja ei ole*

Verdi „Rigoletto“,
Estonia, 2007.
Rigoletto – Jassi
Zahharov,
Mantua hertsog –
Mart Madiste.

jumal. Minu sooviks on, et publik näeks, et ka 500 aastat pärast selle draama aset leidmist on inimeste tegutsemismotiivideks jätkuvalt nendevahelised suhted ja kired. „Rigolettos“ kasutatakse samu tegevust edasiandvaid jutustavaid struktuure, mida on varieeritud juba antiigist alates ning mis on olemas ka kõige viletsamates seebiooperites... Etendus püüab rõhutada, et Rigoletto ametiks on olla narr ning et selle ameti kui rolli võib ta ka maha panna.

Kuninga lavastus on küll taotluslikult traditsiooniline, aga siiski mõnede uuendustega. Võti loo tõlgendamiseks antakse juba ooperi alguses, kui Rigoletto paneb selga kүүruga narrirüü ja pähe narrimütsi. Kõige mõjuvam uuen-

dus on ooperi finaalis, mida teadupärast on maailma ooperiteatrite praktikas varemgi kasutatud, aga mis mõjub siin hästi ja uudsel: avastanud tütre laiba, tegutseb Rigoletto meeltesegaduses, mõistmata, mida teha või kus leida asu, samal ajal kostab Gilda hääl justkui teispoolsusest. Kui mitmelgi korral on pöördlava kasutamine etenduses põhjendamatu või lihtsalt segav, siis selles stseenis on see õigustatud ja aitab rõhutada Rigoletto hingeseisundit. Kunstnik Kustav-Agu Püümani kujunduses on kaunid kostüümid, kuid lavastusele tulnuks kasuks siiski lavapinna suurem avarus, see võimaldaks kooristseenidele rohkem jõudu ja emotsioone.

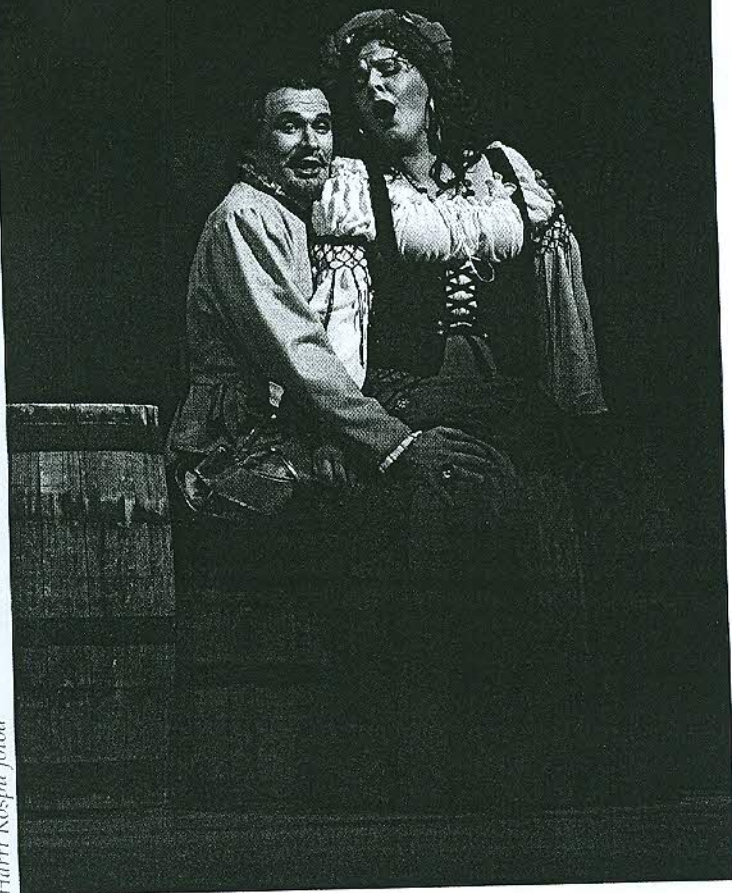

Rigoletto – Rauno Elp, Gilda – Angelika Mikk.

Estonias on osatäitjaid arvukalt, peaosaliste kolmik on esindatud koguni nelja koosseisuga. Eelistasin teadlikult väärimatele külalistele meie oma lauljaid. „Rigolettost“ Georg Otsa nimiosas on saanud legend ja järjepidevuse märgiks on seekord kaks meelde jäävat peaosalist, Georg Otsa nimelise auhinna laureaati. Endiselt on kõrgvormis **Jassi Zahharov**, kes on vokaalselt värvikas ja mänguliselt ere, avades õuenarri olemuse, mis kantud sügavast isaarmastusest, õukonna vihkamisest ja kättemaksust. Erinevaid tundetoone jätkus igas stseenis. „See roll on minu sees,“ on ta kusagil öelnud, ja Rigolettot on ta ka mitmes lavastuses laulnud. 1994. aastal Zahharovile Georg Otsa nimelise teatriauhinna määramisel arvestati ühe tema saavutusena just nimiosa „Rigolettos“, tookord Vanemuises. Muide, Jassi Zahharov on ainus laulja,

kes kahel korral, 1994 ja 2004, on pälvinud selle tunnustuse. Mitmekülgse ja emotsionaalse pingega nimiosalise pak-kus **Rauno Elp** (Otsa-nim teatriauhind 2007). **Aare Saal** (Otsa-nim teatriauhina laureaati 1997) nimiosas jääb veel avastada.

Lõunanaabrite **Kristine Gailite** (Läti) Gildana jättis oma kauni tämbri, hingestatud esinemise ja puhta häälega ingelliku ja sügava mulje. **Angelika Miku** Gildas on nii tütarlapselikku hellust kui ka kindlameelse armastuse dramatismi. Ta on musikaalne ja oskab targalt oma jõuvarusid jagada. **Mart Madiste** Hertzog on elu nautiv päikese-poiss. Suurilmaliku südametemurdja kujundamiseks on kõik omadused olemas – hääle vabadus, sära, vahenditu vaimustus. **Juhan Trallal** on oskus mängida kantileeniga ja kuulata oma lavapartnerit, seega oli ta mõjuvam

Mantua hertsog –
Juhan Tralla,
Maddalena –
Juuli Lill.

duettides-ansamblites, aga ilmne kartus kõrgete nootide ees ei andnud soolodes alati täit võimalust sundimatult musitseerida. **Urmas Põldma** Hertsogis on konkreetsust ja elujõudu.

Muljet avaldavad mitmed kõrvalosatäitmised. **Mart Laur** Sparafucilena, **Juuli Lill** Maddalena ja Giovannana, **Annaliisa Pillak** Maddalenana, **Leonid Savitski** Monteronena. Väikerollides laulnud **Andres Köster**, **René Soom**, **Priit Volmer** ja **Roland Liiv** jäävad meelde vokaalse kandvusega.

Andkem aga omadele rohkem võimalusi!

Postluudium

Üks kripeldav küsimus: miks üks ja sama ooper kahes teatris korraga? Mõlemas teatris on sel hooajal mängukas lisaks Verdi „Rigolettole“ ka „La traviata“ ja Puccini „Tosca“, veebruaris 2008 esietendub Vanemuises veel Verdi „Trubaduur“. Ooperirepertuaar on ju palju avaram.